

Boka

Neko je upoređuje s jezerima četiri švajcarska kantona, neko s Bosforom, a neko s norveškim fjordovima – ja ni sa čim.

Tu je djelovanjem prirode i istorije ostvaren veledjapan susret očaravajuće usklađenih suprotnosti. Tu se spaja borba vode s kopnom koje je formirano u vremenima kada se stvarala Zemljina kora, s ništa manje uzbudljivom prisutnošću svjetskih velesila koje su se tu međusobno borile, često i protiv domaćih junaka čije stasite figure prepoznajemo kroz njihovo potomstvo. Tu smo takođe okruženi tišinom priobalnih kutaka gdje iz stijanja izbijaju masline i smokve, gdje ribari gotovo da lete nad vodom kao vodomari samo prividno za zabavu našeg oka, gdje elegantni tornjevi skladnih crkava i crkvice pozivaju na molitvu, a sve kao da je izmišljeno za rasonodu stranca koji u svojoj šetnji obalom oko starih još uvijek naseljenih vila posmatra kapetane koji tu, na zalasku svog teškog mornarskog života, provode u tišini penzionerske dane.

Priroda i istorija tu su sve posložile baš tako da dojmovi stalno narastaju i gradiraju.

Prvo u lancu od četiri jezera u koje uplovljavamo s otvorenog mora okruženo je samo obraslim brežuljcima, valjda zato da bi naknadni dojmovi bivali sve jači i uzdizali se čak do heroike, opijeni dražesnim cvijetom buhača (osinjača) koji s proljeća širi ljepotu svojim cvatom. Sela, manastiri, samostani i crkve djelimično su prikriiveni i djeluju samo kao naznaka onoga što će se tek ukazati, a što se iz daljine nazire kao plavetna planinska draperija. Odjednom će s lijeve strane bljesnuti Herceg Novi, pitoreskni skup kuća, kula i bedema u nizu, sav prorastao bujnom vegetacijom ogromnih stabala badema, rogača pa čak i pokojom palmom, čime u našim očima cjelokupni pejzaž dobija izvjesnu predstavu bogatstva.

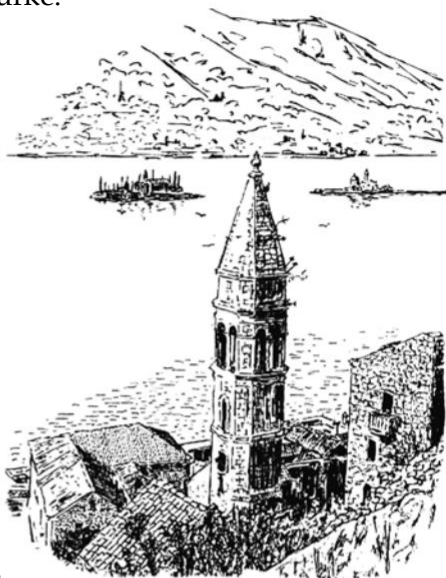
Između donekle stiješnjenih obala uplovljava se u drugi, dva kilometra dug, basen. Njegov vojni značaj postaje tim vidljiviji, čim više se

Poglavlje „Boka“ (str. 210–226) iz knjige: Ludvík Kuba. 1936. *Čtení o Dalmácii: Cesty a studie z roku 1890–1912*. Praha: Družstevní práce.

osjeća njegova težnja da se sakrije. A kada znamo da je ratna luka u Tivtu sakrivena ostrvcem na kojem se nalazi usamljeni manastir, čini se da je ovdje bog Mars ili stidljiv ili se igra žmurke.

Brod nastavlja plovidbu prema Verigama, tjesnacu toliko uskom da je nekada davno, u minulim vremenima, bio zatvoren lancem koji je onemogućavao dalju plovidbu neželjenim plovilima. Na ovom mjestu nas obuzima želja da naš brod zauvijek zaustavi plovidbu. Naime, s ovog mjesta otvara se pogled na dva posljednja zaliva koje zbog stalnog okretanja glave teško možemo odjednom doživjeti zbog toga što se jedan otvara prema sjeveru s centrom u Risnu, a drugi prema jugu sa svojim središtem u Kotoru. Uza sve ovo, tu

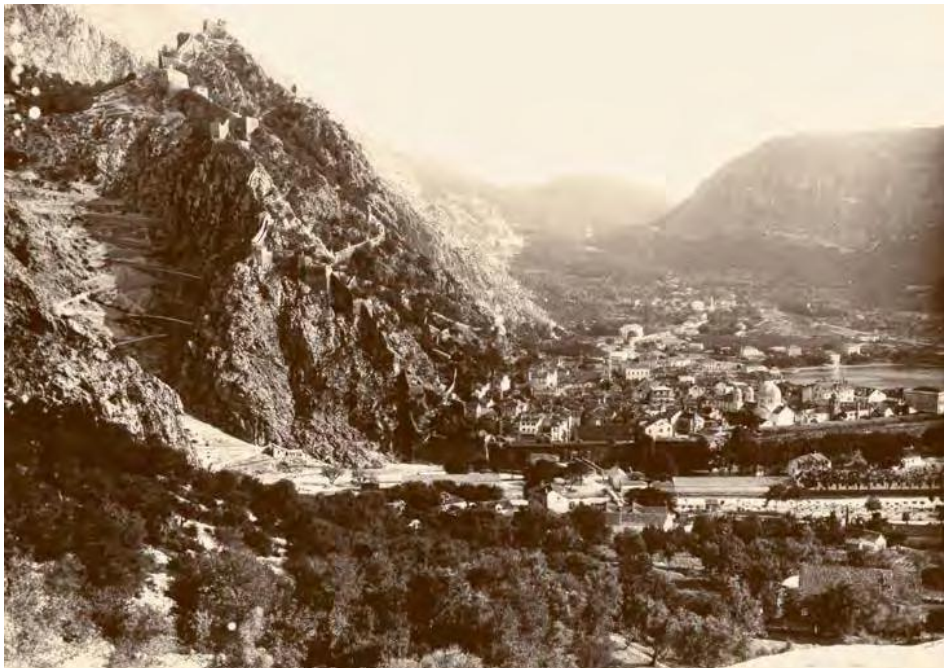

5. M. Kovačević, *Peraški zvonik i školji*

nam se neizbježno prepliće i istorija jer su i Risan i Kotor zapravo dva velika istorijska poglavlja. Ove dvije suprotnosti koje se pred nama ukazuju razdvaja upravo prelijepi grad Perast koji nam se obreo pred očima. Osa njegove katedrale skoro sasvim simetrično dijeli brdo u čijem je podnožju smješten grad. Brdo je pri dnu zeleno zahvaljujući bujnoj vegetaciji, a u gornjim dijelovima je golo i tako čini jedinstvenu pozadinu gradu čije su čari i ljepota umnožene odsjajem u moru i ljepotom dva obližnja ostrvca s bijelim crkvicama.

Kapetanu broda kao da je sasvim svejedno što se ovaj jedinstveni pogled više neće ponoviti, a kako smo svuda naokolo obasuti neopisivom ljepotom, nastavlja mirno svoju plovidbu.

Bio je sasvim u pravu. Kada je brod skrenuo na jug prema Kotoru, podlegao sam moćnom veličanstvu kamene kulise u čijem podnožju se skrasio Kotor. Odmah sam zaboravio na Risan koji je kao ilirsko središte dvjesto godina prije Hrista zadavao mnogo nevolja Rimljanima, a nakon dva milenijuma ponovo Austrijancima, sada kao gnijezdo nepokorenih Krivošija, predavši se užitku trenutka u posmatranju one kamene stijene kojom se kod Kotora zaliv završava. Ona djeluje kao tajnovito, do neba visoko, pročelje drevnog beskrovnog velehrama. Reljefne brazde koje je priroda stvarala na stijenama zapravo su njihov govor. Vijugave staze

6. Pogled na Špiljare i Kotor, iz prvih decenija 20. vijeka

7. Crnogorska poštanska kočija u Kotoru, 1905. godine

Ludvik Kuba je prvi puta na Cetinje došao iz Kotora pješke, 1890. godine, penjući se serpentinama konjskog puta kroz selo Špiljare. Sljedeće godine Kuba će se u Crnu Goru zaputiti kočijom. Išao je velikim putem, serpentinama preko Trojice, Krsca i Njeguša. Putopis *U Crnoj Gori*, nastao tokom tog putovanja, i sedamdeset notnih zapisa crnogorskih narodnih pjesama objavio je u Pragu 1892. godine.

8. Boka Kotorska, pogled s Krsca, kraj 19. vijeka

9. Kotor, panorama, kraj 19. vijeka

Bajni pogled na zalazak, do rumenila zapaljenog sunca, koje se tu spuštalo u blještavu ljepotu plavetnila zlatom prošaranog Jadrana, kao i na raskošnu scenu bokeljske prirode, koja zrači svakojakim bogatstvom boja večernjeg osvetljenja, zadržao je na trenutak naš korak.

Ludvik Kuba, 1996 [1892], *U Crnoj Gori*, str. 28

duž strmih stijena s bezbroj oštih krivina nalik na munje takođe djeluju kao rukopis. Skoro da bismo isto mogli reći i o tvrđavi svetog Ivana koja se kao gušter zalijepila na strmu stijenu. Mi ovaj rukopis razumijemo kao otiske linija historijskih zbivanja koje je kotorska panorama sačuvala,

one paraju našu dušu kao stari zakrivljeni i zarđali mač. Tu kao da je priroda osjetila da će joj jednom trebati mnogo bora. Već u praistoriji njima nije oskudijevala, pa ih je na cjelokupnom prostoru izbrazdala toliko i tako uspješno da stari venecijanski bedemi koji na njima stoje danas djeluju kao da međusobno koketiraju. Te linije na stijenama koje se uzajamno presijecaju i preklapaju djeluju kao rez sablje, let strijela, parabole kopalja u čijem roju je skrupčana istorija koja nas podsjeća na Rimljane, Gote, Kelte, Vizantijce, Arape, Turke i Venecijance koji su se ovdje hvatali u koštac s Ilirima, Avarima, Srbima, Bugarima i Ugrima u starom i srednjem vijeku, dok novi vijek svojim brojnim ruševinama pripovijeda o tome kako su ovdje grurali francuski, ruski, italijanski i austrijski topovi.

I naš narod se tu obreo i bio uhvaćen u kolo svjetskog rata kada su se češki pomorci pobunili u Kotoru na austrijskom ratnom brodu, čime su ugradili jedan značajan kamen u temelje naše obnovljene države.

Tu se završava plovidba po Boki. Užici za oko i dušu na tom mjestu dostižu vrhunac. Tu je govor prirode jednostavan, izgovoren velikim rije- čima isto kao i istorija.

Ako je istina da Risan (Rhizon) ima stariju, zaista dokazivu, istoriju od Kotora jer je u njemu dvjesta godina prije Hrista našla utočište i od tuge umrla ilirska kraljica Teuta u vrijeme kad su je Rimljani kaznili zbog ubistva njihovog poslanika na njenom dvoru, onda nastanak Kotora pripada još starijim vremenima prema legendama i pričama u kojima žive samo izmišljena bića. U planinama nad Kotorom, gdje i danas dominira sâmi kamen, bitisali su Avari nad kojima se sažalila vila te ih je spustila dolje da tu siju pšenicu i isušuju so iz mora. U ovoj legendi ne vidimo ništa čudno, izuzev toga što Avari ovu ideju nijesu ranije otkrili. Nakon njih su navodno iz ruskih stepa prodrli Skiti, po jednim praoci Slovena, po drugim Ilira. U vrijeme kada je Teuta, a prije nje i njen muž Agron, imala pored Skadra dvor i u Risnu, kada su sa svojom flotom gospodarili Jadranskim morem, Kotor je bio malo mjestašce rimskih građana, tada zvani Ascruvium. U Justinijanovo vrijeme pripao je Vizantiji pa je njegov naziv helenizovan u Decatarum, iz čega je nastao Catarum i konačno Kotor. Ovdašnja katedrala, čiji današnji prelijepi izgled potiče iz petnaestog

vijeka, utemeljena je već 809. godine, a na hramu svetog Luke, danas pravoslavnom, postoji napis s datumom 1195. godine i sadržajem: „U vrijeme župana Nemanje i njegovog sina dukljanskog kralja Vukana“. Rima više nije bilo, Vizantija je slabila, a Sloveni su jačali i bili sve brojniji. Tako se oko hiljadite godine kao bljesak pojavljuje Samuilova ličnost u bugarskoj istoriji, koji kao čudo u kratkom vremenu postaje vladar cijelog zapadnog Balkana, dakle i Kotora. Samo je sa Srbima u dinarskom planinskom vijencu imao većih poteškoća. To se dešavalo upravo ovdje u tadašnjoj Duklji, odnosno u kasnijoj Crnoj Gori. No, pošlo mu je za rukom da savlada srpskog kneza i vladara Kotora Jovana Vladimira, kojeg je odveo u svoju prijestonicu na Prespanskom jezeru gdje ga je utamničio. Nakon što ga je upoznala Samuilova kćerka Kosara koja se u Vladimira zaljubila, Samuilo joj je dao odobrenje da se za njega uda, želeći da tako osigura naklonost srpskih plemena koja su prema njemu dotada bila uvijek neprijateljski nastrojena. Ova tema je bila česta pjesnička inspiracija iako se ne završava idilično kao što počinje. Samuilov nasljednik je, naime, pozvao Jovana Vladimira u posjetu u Prespu da bi ga tamo ubio pri ulasku u crkvu. Nakon Vladimira vlast preuzima njegov brat Dragomir, prema kome su Kotorani u najmanju ruku bili ravnodušni. Dragomirova vladavina im nije bila nimalo milija od Vladimirove ili Samuilove, pa kada je novi vladar došao da primi obećanje odanosti od Kotorana, oni su ga pozvali na gozbu i podmuklo ubili. Ovako su oba ovdašnja srpska kneza izgubila svoj život, s tom razlikom što je Vladimir zbog svoje izuzetne naravi bio proglašen za sveca.

U novije vrijeme ovdje se pojavljuju još dvije srpske istorijske ličnosti. Visoke kamene stijene crnogorskog Lovćena nad Kotorom dosežu visine preko 1600 metara. Tamo se nalazi bijela kapelica na stijeni koja podsjeća na ogromnu humku, što zapravo i postaje vrh Lovćena 1851. godine, kada je po vlastitoj želji tu sahranjen crnogorski vladar Petar II Petrović. On nije bio samo vladar, bio je i pjesnik. Odavde je htio da posmatra svijet i nakon svoje smrti. Zaista je s Lovćena prekrasan pogled, u što sam se sâm uvjerio. Možda bi se Petar II svoje namjere i odrekao da je znao da će devet godina poslije (1860) s ovog mjesta gledati kako na kotorskoj rivi njegov nasljednik Danilo I pada od emigrantskog hica u trenutku kada se iskrcavao s broda na povratku iz inostranstva.

Skoro da je čudno da gradići, sela, crkvice i kuće smješteni u podnožju tmurnih i teških stijena u cjelini mogu imati spokojan, gotovo bezbrižan izraz. Kao da se u tim mjestima od iskona nije ništa dešavalo! Jer, sve

izgleda kao da tu niko ništa ne zna o ničem. Ipak, mora znati! Koliko je tu samo napuštenih i porušenih građevina! Na osnovu statistike iz prošlog stoljeća, od ukupno 115.740 kuća u Dalmaciji bilo je 30.665 napušteno, od kojih je značajan dio pripadao Boki kao dijelu Dalmacije koja je uvijek prednjačila u svemu, pogotovo u lošem. Što ovdje nijesu razbili Napoleonovi topovi, učinilo je propadanje pomorstva i trgovine, tako da se čak i nove građevine nijesu dovršavale što zaista djeluje mučno, a što se najbolje može sagledati na dijelu nadbiskupske palate u Perastu s kraja sedamnaestog stoljeća. Zarasla u agavama, ova palata dominira gradom, a pogled na nju izaziva osjećanja teža i složenija od pukog saosjećanja s bijedom ili milosrđa prema nesrećniku, koja nas inače obuzimaju na drugim mjestima. Ovdje im se pridružuje i sažaljenje sa započetom, ali nikad dovršenom umjetničkom ljepotom.

Dirljivo je to što se sva ta bijeda umješno sakriva i gubi u ovom ljupkom vijencu koji obrubljuje oba zaliva, risanski i kotorski. Poželjeli bismo da se cio život šetamo duž njihovih obala. Ruinirana zdanja pričaju pojedinačne tragedije, ali one kao da žele ostati nevidljive kako bi cjeloviti izgled Boke bio umilniji.

Zato su na ulazu u ova dva zaliva dobrodošla ona dva bjeličasta ostrvca: sveti Đorđe i Gospa od Škrpjela. Dražesna su kako svojim izgledom tako i svojom poviješću, koja uprkos svojoj ozbiljnosti nosi i ponešto humora, i to višeg, opštjeljudskog.

Prije svega je interesantno da ova ostrvca nijesu blizanci, kako bi se dalo pretpostaviti. Sve što ovdje vidimo oko nas stvorila je majka Zemlja u grčevitom vulkanskom djelovanju. Tako je nastalo ostrvce sveti Đorđe, na kojem je već početkom devetoga stoljeća izgrađena crkva, najstarija u Boki, i osnovan benediktinski samostan. Na njemu se nalazi gusti šumarak čempresa koji su ljepše pristajali kao straža crkvi i groblju nego kasarni u koju je kasnije ovaj samostan pretvoren. No, drugo ostrvce koje je nešto bliže Perastu očito nije zateklo majku Prirodu stvoriteljku u punoj snazi, pa tako u vrijeme svog rađanja nije cjelovito izašlo na svjetlost dana. Ostalo je čitavo pod vodom izuzev tri patrljka, a sve drugo je ovdje nasuto. Nasipalo se tu dosta toga jer današnja površina ostrva iznosi 2800 metara kvadratnih. Na ostrvu je sagrađena lijepa crkvice i uz nju stan za čuvara tako da se na njemu mogu odvijati masovna hodočašća.

Onaj ko zna da su ova dva ostrva povezana podvodnom hridi koja je bila opasna za plovidbu i ribarenje, i to sve dok ona tri beznačajna patrljka nijesu pretvorena u vidljivo ostrvo, mogao bi pomisliti da je ostrvce

sagrađeno upravo zbog bezbjednosti plovidbe, i to po naredbi vlasti. Međutim, pogriješio bi. Ostrvo je dobrovoljno nasuto iz sasvim drugih pobuda i usljed izuzetnih okolnosti. O tome nas lijepo i uvjerljivo obavještava knjiga „Gospa od Škrpjela“ koju je na 168 strana napisao peraški svještenik Srećko Vulović s namjerom da se sumnje o čudotvornom nastanku ostrva opovrgnu i da se iznese istina.

Iz ove knjige jasnije od Sunca isijava činjenica da sveta Marija Škrpjelska ima isti karakter kao i sve ostale čudotvorne Bogorodice. One se ponekad ogorče na kakvu sitnu ljudsku pogrešku pa naprave nešto nedokučivo ljudskom umu, i kasnije ne popuštaju i ne dozvoljavaju ništa što nije po njihovom. Srećko Vulović doduše nije odgonetnuo porijeklo čudotvorne ikone Bogorodice Škrpjelske, već samo pretpostavlja da se nekada nalazila u Veneciji. Međutim, on zna da se 1452. godine jedan mletački vojskovođa ponašao tako kukavički u ratu protiv Turaka na Crnom moru da to ova sveta Marija nije mogla dalje podnijeti, pa je u tamnoj noći 22. jula odselila iz svog dotadašnjeg boravišta i pojavila se na srednjem od ona tri morska patrljka ispred Perasta. Svijetlila je tamo punom svjetlošću jer je oko sebe imala čitavo mnoštvo upaljenih svijeća. Dva ribara, braća Mortešići, koji su tu u neposrednoj blizini ribarili, prvo su se sasvim logično prepali, nakon čega su se oprezno i sa strahopoštovanjem približili ikoni. Kada su vidjeli da im se ništa nije desilo, pobožno su se pomolili pred slikom, pa kad im i to nije naškodilo, onda su, po Vuloviću, ikonu skrušeno skinuli, veselo otplovili doma i stavili sliku na zid. Samo što su legli u postelju, jedan od braće se razbolio tako ozbiljno da su već ujutro morali pozvati svještenika kojemu je bolesnik ispričao noćni događaj i ujedno mu ponudio da ikonu odnese u crkvu. Ovo je svakoga obradovalo pa je ikona uz klicanje i veselje pobožnoga naroda prenijeta u crkvu. Veselje je kulminiralo još više kada se pojavio odjednom ozdravljeni Martešić. Ovo je bilo prvo čudo čudotvorne ikone, ujedno i jedino koje nabrajam jer ih je bilo toliko da se ne mogu pobrojati. Na primjer, već prve noći ikona je iščezla iz crkve. Zahvaljujući drevnom iskustvu s čudotvornim ikonama odmah se pošlo na mjesto njenog izvornog nalazišta i tu je Bogorodičina ikona još iste večeri pronađena i vraćena u crkvu. Tek što je sljedećeg dana nastao sumrak, sveta Marija je ponovo nestala i obrela se na onom kamenu usred mora. Kada je to Bogorodica ponovila i po treći put, bilo je jasno da njenoj volji treba popustiti. Ubrzo nakon toga započeto je dovoženje kamenja na to mjesto kako bi se mogla sagrađiti mala privremena kapelica za smještaj tvrdo glave

ikone. Briga i mar naroda su, međutim, s vremenom tako snažili da je 1628. godine osveštan hram veleljepne vanjštine i raskošno opremljenog interijera. Tu se mogu vidjeti najskuplje vrste mermera, zlata i srebra, kao i umjetničke slike i kipovi.

Kao djelo ljudskih ruku ostrvo je samo po sebi zanimljivo. Zato nije čudo što se svakog 22. jula ovdje ispoljava neugasiva želja svakog Bokelja da učestvuje u dovlačenju kamenja na sveto mjesto. Radeći to oni žele da očuvaju sjećanje na nastanak ostrva, a i da dodatno učvrste njegove teme- lje. Ovaj hram je vrijedan pažnje i u umjetničkom pogledu, pogotovo njegova likovna oprema. Osim nekoliko iznimaka sve je djelo jednoga majstora. Unutrašnjost crkve od vrha kupole do poda prekrivena je s četrdesetdevet slika u ulju. Na njima su prikazane scene iz Marijina ži- vota i prizori iz Starog i Novog zavjeta. Autor ovih slika je osoba koja je ostala nezapažena kao umjetnik. Razlog tome je to što je slikar Tripo Kokolja (rođen 1661, umro na Korčuli 1713) nakon povratka sa školova- nja u Veneciji posvetio svoj relativno kratki umjetnički život samo ovoj čudotvornoj crkvi u rodnom mu mjestu. Nažalost, ove slike su osamdes- tih godina prošlog stoljeća bile obnavljane o trošku dobročinitelja ili iz dobre namjere, kako autor knjige kaže: „inspektor Lloyd-a, blagorodni mještalin i gradonačelnik, vlastitim rukama je opravljao neke od ovih slika“. Početkom ovoga stoljeća, prilikom svoje jedine posjete ovome mje- stu 1907. godine, nijesam mogao utvrditi do koje mjere su ove opravke sretno izvedene. Kompozicije slika i način izrade otkrivaju veliki talent umjetnika, iako se uočava da je bio sasvim privržen ondašnjoj venecijan- skoj školi.

Ljetna pomorska idila peraškog ostrvceta s procesijama barka ukra- šenih cvjetnim vijencima uz pucnjavu topova, muziku i pjesmu, kao i čin potapanja donesenog kamenja, kontrapod je kotorskim kopnenim febru- arskim višednevnim proslavama svetog Tripuna, gradskog patrona. Od sveukupne svetkovine njemu su posvećena samo bogoslužjenja, dok se svečani i drugi skupovi kojima sve započinje, kao i javne zabave s tom- bolama i plesom kojima sve završava, Tripuna dotiču samo uzgred, ali ipak značajno jer je organizator cjelokupne svetkovine bratovština „mari- nerezza“ ili „mornarica“, koja je osnovana u isto vrijeme kada je sveti Tripun postao zaštitnik grada Kotora. To se desilo najvjerojatnije 809. godine. Dakle, ova bratovština je jedno od najstarijih udruženja na svije- tu. Njena je glavna uloga posljednjih godina, recimo, bila da se stasiti muškarci odjenu u fantastične odore nalik na rokoko nošnje, s puškama i

revolverima za pasom i u rukama, i da formiraju besprijekorne redove pred prelijepom ovdašnjom katedralom. Ne možemo sakriti divljenje prema ovom kultu koji traje preko hiljadu godina, a uzalud ga se pokušavalo zatrijeti. U njemu činovi ove naoružane bratovštine nemaju veću ulogu, iako je pažljivo raslojena od najnižeg čina pa sve do admirala.

Očito je da sve ovo ima svoje duboko porijeklo i bogatu istoriju koja je opet povezana uz ono drugo ostrvo svetog Đorđa. Godine 809., kada su se vraćali venecijanski trgovci sa svog maloazijskog trgovačkog puta, slučajno su stekli u posjed tijelo svetog Tripuna. Potrudili su se da ga dobiju zajedno s kovčegom, navodno ne kao robu za prodaju, već kao svete mošti za svoju domovinu. Nijesu, međutim, krivi za to, kako ćemo kasnije vidjeti, što su ih ipak prodali. Na ulazu u Boku navodno ih je zadesilo veliko nevrijeme koje ih je natjeralo da potraže u njoj utočište, tačnije kod ostrva svetog Đorđa. Građani Kotora, romanski kolonisti, bili su radoznali jer su htjeli da saznaju šta sve trgovci donose s istoka, pa su tako saznali da se tu nalaze mošti svetog Tripuna i odmah su poželjeli da ih imaju. „Nijesu na prodaju!“, glasio je odgovor. No, kako nevrijeme nije popuštalo, što su Kotorani pripisivali želji sveca da tu ostane, Venecijanci su popustili te prodase tijelo Kotoranima za dvjesta rimskih solada, a kovčeg za sto, nakon čega se nevrijeme smirilo, a Venecijanci otploviše dalje.

U Kotoru je svetac privremeno smješten u crkvi svetog Nikole, gdje se nalazio sve dok bogati Kotoranin Andrija Saracen nije izgradio hram u koji su prenesene mošti sveca. Tada je sveti Tripun postao patron grada. U isto vrijeme osnovana je i bratovština koja je imala ulogu da čuva uspomenu na ovaj događaj. Vremenom je ona proširila svoju aktivnost i na humanitarne djelatnosti.

Za grad Kotor i uopšte za svijet najviši značaj zapravo ima kasnoromanička katedrala. Njen današnji izgled nastao je u petnaestom stoljeću. Nalazi se u izvanrednom stanju. Njenu cjelinu ne samo da karakteriše savršena umjetnička dosljednost, već i osobenost. Naime, dva tornja koja su uobičajeno smještena u ravni pročeljnog zida, u ovom slučaju su smješteni ispred njega, a prostor između njih je spojen specifičnom balustradom.

Glatki pločnik ispred crkve se blješti kao da je dvorište prelijepog zamka, pa zapravo i nije teško zamisliti kakav nam jedinstven doživljaj na ovom mjestu mogu prirediti elegantni članovi mornarice u svojim arhaičnim uniformama. Sve nam ovdje zapravo izgleda salonski iako izlizano, zahvaljujući karakteru grada u koji, hvala Bogu, ne mogu ulaziti

kočije. Grad ima samo tri kapije. Sve služe isključivo pješacima, i to samo tokom dana. Uveče se dvije kapije zatvaraju, a na jednoj su otvorena samo omanja vratanca.

Takođe se u gradu ne praktikuje korzo, ono je na rivi.

Predveče se na ovom mjestu okuplja puno naroda. Ja sam tu šetao rame uz rame s Jovanom Sundečićem, rođenim Bosancem, pravoslavnim teologom, pjesnikom i bivšim sekretarom crnogorskog knjaza Nikole. Preljep šezdesetpetogodišnji stari gospodin s crnogorskom kapom na grguravoj sijedoj kosi, s pravilnim ljubaznim licem obraslim kratko podšišanom bradom, inače prav kao pritka, navikao da se pomalo savija zbog svoje visine. Uvjerenjem je bio Srbin, takođe je bio i Sloven našeg češkog profila koji u slovenstvu tragaju za elementima koji ga spajaju, što mu doma nije donosilo najljepših plodova jer se sa šumadijskim Srbima (iz kraljevine) nije baš podnosio zbog njihove narodne uskogrudnosti koja ne priznaje ništa drugo izuzev pravoslavlja. No, ovo njegovo uvjerenje mu je ipak nalazilo prijatelje, ali na drugim mjestima. Poznao je našeg Rigra i Hatalu za koje se raspitivao. Bio je radoznao, pitao me koje to „slovenske posjete“ obavljam sakupljajući pjesme. Pričao sam mu o Štrosmajeru kod kojeg sam u Đakovu boravio prije dvije godine. Oči su mu blistale kada sam opisivao s kojim znanjem i interesovanjem me biskup ispitivao o češkim stvarima, pogotovo kako je sâm počeo razgovor o ukidanju Akademskog čitalačkog društva u Pragu koje je Taafe nepromišljeno naredio 1889. godine. „Kakve će to kod vas imati posljedice?“, pitao je biskup, a ja mu odgovorih: „Isključivo dobre“, na što je biskup samo potvrdno klimnuo glavom.

Sa Sundečićem me je već prve večeri na rivi upoznao moj prijatelj i zemljak. Sundečić me pozvao u posjetu koja je imala veoma povjerljiv karakter. Gospodin prefinjene prirode, pokrivši cio sto raznim fotografijama, odao se uspomenama iz davnih vremena. Pokazao mi je portret mlade lijepe dame – biskupove sestre. Izvjesno vrijeme je ćutao, nakon čega je započeo pričati o njoj da bi na kraju došla na red i riječ koju je stalno izbjegavao. Bio je, naime, u nju zaljubljen. Čitav niz njegovih pjesama je zapravo plod ove naklonosti. Prijalo mi je povjerenje ovog starog gospodina, ali morao sam ipak priznati da mi je njegovo viđenje srpsko-hrvatsku toleranciju postavilo u donekle komplikovanije svjetlo, ali ja na sreću o tome neću brinuti, već to prepuštam filozofima i istoričarima književnosti. Oni će jednom zaista morati pronaći odgovor na pitanje koje najjednostavnije glasi otprilike ovako: da li je ova Sundečićeva ljubav

bila više ili manje uzrokovana ili možda samo stimulisana pjesnikovom religijsko-narodnosnom tolerancijom i pomirujućim težnjama u smislu slovenske uzajamnosti, onako kako nam se ona pojavljuje u njegovom literarnom djelu i cjelokupnom životu? Naravno, odgovor na ovo pitanje nećemo tražiti na ovom mjestu.

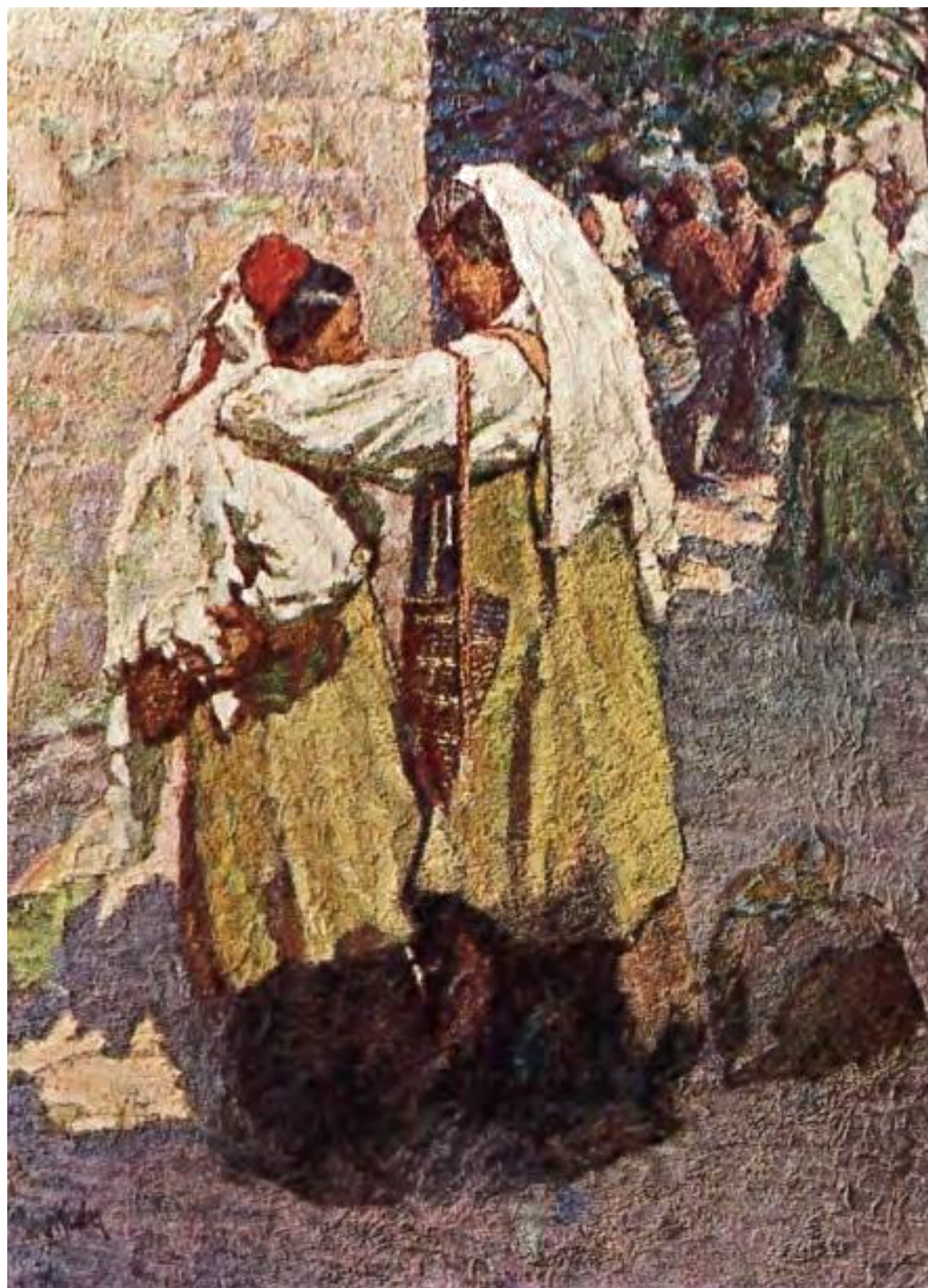
Inače, ovdje nijesam trošio mnogo vremena u šetnjama. Uvijek kada je to bilo moguće izlazio sam iz Kotora vani, obično kroz zadnju kapiju, pa nastavio onim starim „konjskim putem“ načinjenim od pedesetšest platformi ugrađenih u strme litice uz bedeme i tvrđavu svetoga Ivana, gdje u ambijentu dojmljivog sivila harmonično djeluje odjeća Crnogorke koja se, kao nastavak iste linije, stapa sa suknenim ruhom Crnogorca. Čini nam se da se tu penjemo po stubama, a da Kotor propada u neki podrum.

Šetao sam i po velikoj cesti ka jugu, sve do mjesta gdje se od nje odvaja put ka Budvi. Ovaj put se postepeno penje u velikim krivinama, tako da se onome ko tuda šeta pogled čas s jedne, čas s druge strane pruža skoro na cijelu Boku. Tu sam šetao da hvatam svijetla predvečerja, najprije okom, a zatim i akvarelom. Izašao sam u šetnju na dan kada je u Kotoru bio pazar. Našao sam mjesto s kojeg sam vidio svakog ko je dolazio od strane grada, a mene niko. Tako sam tu obezbijedio sebi mir i mogao se upustiti u posao.

Međutim, nakon izvjesnog vremena sam shvatio da čovjeku u prirodi ne mora biti zagarantovan mir od mogućih smetnji za radotu.

Tek što sam počeo nabacivati boju na crtež, odozdo naiđe zaljubljeni par. U tom ambijentu djelovali su kao prelijepa slika, ne samo zbog njihove paštrovske pitoreskne nošnje koja je nalik na crnogorsku, već iz sasvim drugog razloga. Naime, djevojka se kretala nešto ispred momka kao da ga izbjegava. Njihov način jahanja, približavanje i razdvajanje njihovih figura djelovalo je na mene kao da se žele poljubiti, ali ujedno i ne mogu. Iz radoznalosti, dok mi se sušila boja na papiru, posmatrao sam ih i pitao se da li će tom momku poći za rukom da poljubi djevojku. To se nakon izvjesnog vremena i desilo u trenutku kada se jašući glava djevojke približila momku i tada su se njihove usne spojile.

To nije bio poljubac, već pravo cjelivanje koje u ovim krajevima možemo vidjeti kada se na pjaci ili vašaru sretnu Hercegovke ili Crnogorke. Pritisnu jedna drugoj usne i ispijaju se uzajamno do te mjere da nam postane neprijatno posmatrati ih i čekati da prestanu. Drže se uzajamno rukama za ramena, upijaju se pogledima i s osmijehom odgovaraju na uzajamno postavljena pitanja: „Kako si?“ „Kako ti je otac?“ „Majka?“, itd.

10. *Hercegovke u Herceg Novom*, ulje na platnu Ludvika Kube

Posmatrao sam do kraja ovaj poljupčić ostvaren tako odvažno prilikom jahanja. To je bilo skoro akrobatsko ostvarenje. A i njihove životinje su tome bile naklonjene. Hodale su jedna uz drugu tako da se nije mogla desiti nikakva nezgoda! Rastalasani pokret njihovih hrbata prenosio se na ljubavnike koji su, držeći se u naručju, mislili da ih ne vidi niko izuzev samoga Gospoda Boga.

Konačno su prestali tako da sam ja mogao nastaviti sa svojim poslom. Uspješno sam završio svoj rad i mirno se vraćao ka gradu. Na zaljubljeni par više nijesam mislio. Kotorska tvrđava i stari crnogorski put nalik na razvitlani bič odnijeli su me u sjećanja na moj prvi povratak iz Crne Gore. Bilo je junsko predvečerje kada sam se sa slugom i konjem spuštao u kotorsku kotlinu. Iako umoran, tada sam bio u radosnom raspoloženju zbog toga što sam uspješno završio svoj šestonedjeljni boravak bez ikakve nevolje i u punom zdravlju. Na kapiji sam prijavio stražaru da nosim dva kila duvana koji sam, kako sam obećao svom prijatelju, nabavio u Podgorici. Pitao sam koliko novca za carinu treba da uplatim.

Smijali su mi se, ali meni nije bilo do smijeha. „Nikakvu carinu nećete plaćati, već samo kaznu, a duvan ćemo ovdje zadržati zajedno s Vama. Trebali ste ranije pribaviti dozvolu za nabavku duvana.“

Kazna kojom su mi prijetili bila je velika, tako da mi je noć nakon vrelog dana provedenog u zagušljivom stražarskom brlogu bila veoma neprijatna.

Sjutrašnji dan je donio promjenu. Činovnik koji se o meni pobrinuo bio je gospodin Vrdoljak iz Makarske, član komisije za podizanje Kačićevog spomenika. On je bio razljućen na vlast zbog pitanja obilježja na njegovom postolju. Kada je vidio da sam Čeh, pustio me da platim samo carinu kako se državna kasa ne bi punila novcem od moje kazne. Obojici nam je ovo učinilo radost.

Preveo: mr *Branislav Borozan*

11. Perast, prijenos Gospine slike, 1923. godine

